ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Azimjonova Farangiz Qudratjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti filologiya fakulteti 4 – kurs talabasi

Ilmiy rahbari : Sayidolimov Javohir Baxtiyorjon o‘g‘li

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

NAIM KARIMOV IJODIDA ADABIY PORTRET JANRI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Naim Karimov ijodida adabiy portret janrining shakllanishi, uning nazariy asoslari, ilmiy va badiiy xususiyatlari hamda o‘zbek adabiy tanqidchiligidagi o‘rni tahlil etiladi.Shuningdek, olim portretlarining strukturaviy tuzilishi, psixologik yondashuvi va baholovchi funksiyasi ochib beriladi.

Tayanch so‘z va iboralar: adabiy portret, adabiy tanqid, ilmiy tahlil, badiiylik, psixologizm, ijodkor shaxsi, estetik ideal, tanqidchilik.

THE GENRE OF LITERARY PORTRAIT IN THE WORK OF NAIM KARIMOV

ANNOTATION

This article analyzes the specific features of the literary portrait genre in the works of Naim Karimov, including its theoretical foundations, the harmony of scientific and artistic elements, and its role in Uzbek literary criticism. The structure of his portraits, psychological approach, and evaluative function are also examined.

Keywords:literary portrait, literary criticism, psychologism, scientific analysis, artistry

ЖАНР ЛИТЕРАТУРНОГО ПОРТРЕТА В ТВОРЧЕСТВЕ НАИМА КАРИМОВА

АННОТАЦИЯ:

В данной статье анализируются особенности формирования жанра литературного портрета в творчестве Наима Каримова, его теоретические основы, научные и художественные характеристики, а также его место в узбекской литературной критике. Кроме того, раскрываются структурная организация портретов ученого, их психологический подход и оценочная функция.

Ключевые слова:литературный портрет, литературная критика, психологизм, научный анализ, художественность.

O‘zbek adabiyotshunosligida ijodkor shaxsini o‘rganish muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bu borada adabiy portret janri alohida ahamiyat kasb etadi. Adabiy portret orqali ijodkorning nafaqat hayoti va faoliyati, balki uning ichki olami, estetik qarashlari va ijodiy individualligi ochib beriladi.Adabiy portret — bu ijodkor shaxsini kompleks o‘rganishga

qaratilgan janr bo‘lib, unda biografik ma’lumotlar, ijodiy meros va shaxsiy dunyoqarash o‘zaro uyg‘unlikda tahlil qilinadi.Mazkur janrning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

• psixologik tahlil

• baholovchi xarakter

• ilmiylik va badiiylik uyg‘unligi

Adabiy portretning asosiy vazifasi — ijodkorning individual qiyofasini yaratishdir. Bunda muallif faqat faktlarni sanab o‘tmaydi, balki ularni tahlil qiladi, umumlashtiradi va baholaydi. Shu jihatdan adabiy portret ilmiy tadqiqot bilan badiiy tasvirning uyg‘unlashgan shakli hisoblanadi. Unda tarixiylik tamoyili muhim o‘rin tutadi, ya’ni ijodkor o‘z davri, ijtimoiy muhit va adabiy jarayon bilan bog‘liq holda o‘rganiladi.Uning muhim xususiyatlaridan biri — psixologizmdir. Ya’ni unda ijodkorning ichki dunyosi, ruhiy holatlari, kechinmalari chuqur tahlil qilinadi. Bu esa o‘quvchiga ijodkorni yanada yaxshiroq anglash imkonini beradi. Masalan, Naim Karimov portretlarida aynan shu jihat yaqqol ko‘zga tashlanadi: u ijodkorning ruhiy olamini ochishda uning asarlariga tayangan holda chuqur tahlil olib boradi. Adabiy portretning yana bir muhim belgisi — baholovchi xarakterga ega ekanligidir. Ya’ni unda muallif ijodkor faoliyatiga nisbatan o‘z ilmiy xulosalarini bildiradi. Bu jarayonda xolislik va asoslanganlik muhim ahamiyatga ega. Ozod Sharafiddinov va Umarali Normatov kabi olimlar ham adabiy portretda tahlil bilan birga baho berish zarurligini ta’kidlaganlar.Shuningdek, adabiy portret o‘zining tuzilishiga ega. Odatda u ijodkorning tarjimai holi bilan boshlanadi, keyin uning ijodiy faoliyati bosqichma bosqich yoritiladi, asarlari tahlil qilinadi va nihoyat umumiy xulosa beriladi. Bunday izchillik portretning yaxlitligini ta’minlaydi

Adabiy portret janri o‘zbek adabiyotshunosligida ayniqsa XX asrda faol rivojlandi. Bu davrda adabiy tanqidning yangi shakllari yuzaga kelib, ijodkor shaxsini kompleks o‘rganishga e’tibor kuchaydi. Shu jarayonda adabiy portret nafaqat ilmiy, balki ma’naviy-estetik ahamiyat kasb etdi. U o‘quvchini ijodkor shaxsiga yaqinlashtiradi, uning ruhiy olamini his etishga yordam beradi..XX asr o‘zbek adabiy tanqidchiligida ushbu janrni ilmiy asosda rivojlantirgan yetakchi olimlardan biri Naim Karimovdir. U adabiy portretni oddiy biografik tasvir darajasidan olib chiqib, uni chuqur ilmiy-tahliliy janrga aylantirdi.Naim Karimov ijodida adabiy portret janri shaxsning ichki dunyosini va tashqi ko‘rinishini real va psixologik jihatdan tasvirlash vositasi sifatida keng qo‘llanilgan. U o‘quvchiga qahramonlarni chuqur anglash imkonini beradi, ularni hayotiy va ijtimoiy kontekstda joylashtiradi, shunin gdek, asar voqealarining psixologik rangini oshiradi. Karimovning portretlari orqali inson va jamiyat munosabatlari, ichki kechinmalar, xarakter xususiyatlari aniq va jonli ifodalanadi.Naim Karimov ijodida adabiy portret janri shaxsni faqat tashqi belgilar bilan emas, balki uning ichki dunyosi, psixologiyasi, hissiyotlari va jamiyat bilan munosabatini birgalikda tasvirlashga qaratilgan. U portret orqali qahramonlarni hayotiy, individual va ijtimoiy kontekstda ochadi. Shu bilan birga, portretlar asar voqealarining psixologik rangini boyitadi, o‘quvchida empatiya va identifikatsiya hissini uyg‘otadi. Karimovning portret janridagi uslubi adabiy realizm va psixologik tahlilning uyg‘unlashgan namunasi sifatida e’tiborga molikdiR. Psixologik va xarakterologik tasvir Karimovning portretlarida qahramonlarning ichki dunyosi keng va batafsil ochiladi:Qahramonlarning ruhiy kechinmalari – xotiralar, tushkunlik, umid, ichki kurash –adabiy portret orqali jonli ifodalanadi.Xarakter xususiyatlari tashqi ko‘rinish, nutq, harakat va ichki monologlar orqali tasvirlanadi.Portret orqali shaxsiyatning o‘zgarishi, o‘sishi yoki inqirozi ko‘rsatiladi, bu esa asarga beradi.Jamiyat va madaniyat bilan bog‘liqlik N. Karimov portretlarida qahramonlar faqat shaxs sifatida emas, balki ijtimoiy, tarixiy va madaniy kontekstda beriladi:Qahramonlar jamiyatning turli qatlamlaridan: qishloq aholisi, ziyolilar, talabalar, mehnatkashlar.Ularning qadriyatlari, orzulari va kurashlari jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan bog‘lanadi.Portret qahramonni atrof-muhit bilan

o‘zaro ta’sirida tasvirlashga xizmat qiladi.Tashqi ko‘rinish va detallarga e’tibor Karimov portretlarida tashqi xususiyatlar –kiyim-kechak, yuz ifodasi, odat va harakatlar – faqat tashqi ko‘rinish sifatida emas, balki ichki dunyo va xarakter bilan uzviy bog‘lanadi. Masalan: bir qahramonning xotirjam yuz ifodasi uning sabr-toqatini, yoki xotirasi chalg‘igan yuz harakati uning ichki kechinmalarini bildiradi.Uslubiy xususiyatining ruhiy holatini aks ettiradi.Naim Karimov yaratgan adabiy portretlar bir qator muhim jihatlari bilan ajralib turadi:

Avvalo, uning portretlarida tarixiylik tamoyili yetakchi o‘rin egallaydi. Olim ijodkorni o‘z davri bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganadi. Bu esa portretning ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi.

Ikkinchidan, Karimov portretlarida psixologik tahlil chuqur o‘rin olgan. U ijodkorning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va shaxsiy dunyosini ochishga intiladi. Bu jihat uning portretlarini oddiy tavsifdan yuqori darajaga ko‘taradi.

Uchinchidan, olim ijodkor asarlarini tahlil qilish orqali uning shaxsiyatini ochadi. Ya’ni, ijod va shaxs o‘rtasidagi uzviylik uning metodologiyasining asosini tashkil etadi

Adabiy portretning uslubi va vositalari detallar va tasviriylik orqali namoyon bo‘ladi. Qahramonning tashqi ko‘rinishi, yuz ifodalari, kiyimi va odatlari orqali u jonli qilib tasvirlanadi. Ichki monologlar va psixologik dialoglar orqali esa Karimov ko‘pincha qahramonning o‘z ichki fikrlarini, ruhiy kechinmalarini o‘quvchiga yetkazadi. Portretlar hayotiy vaziyatlar orqali ochiladi, ya’ni qahramon voqealar, suhbatlar va kundalik hayot sahnalari jarayonida namoyon bo‘ladi. Qahramonlar turli tipda bo‘lib, oddiy insonlar — qishloq aholisi, mehnatkashlar, talabalar — sodda, lekin psixologik jihatdan boy tarzda tasvirlanadi. Zamonaviy intellektual shaxslar esa ilmiy, madaniy yoki siyosiy kontekstda ochilib, ularning tafakkuri va ichki dunyosi chuqur yoritiladi. Ayrim qahramonlar ichki va tashqi ziddiyatlar orqali yanada teranroq ochiladi.

Adabiy portretning asosiy funksiyasi qahramon xarakterini chuqurroq tushunishga yordam berishdir. Ularning jamiyatdagi o‘rni va ijtimoiy muhit bilan munosabati ko‘rsatiladi, asar voqealariga psixologik chuqurlik qo‘shiladi. Natijada o‘quvchida empatiya va qahramonlarga identifikatsiya hissi shakllanadi. Karimov portretlarni oddiy tashqi tasvirdan ichki psixologik qatlamga o‘tish orqali yaratadi. Har bir portret voqelikni chuqur anglashga xizmat qiladi hamda adabiy realizm va psixologik tahlilni uyg‘unlashtiradi.Portret orqali Karimov qahramonlarning ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy sifatlarini ochib beradi. Uning ijodida adabiy portret janri shaxsni faqat tashqi belgilar orqali emas, balki ichki dunyosi, psixologiyasi, hissiyotlari va jamiyat bilan munosabati bilan birgalikda tasvirlashga qaratilgan. Shu bois portretlar qahramonlarni hayotiy, individual va ijtimoiy kontekstda ochib beradi. Bu esa asar voqealarining psixologik rangini boyitib, o‘quvchida empatiya hissini uyg‘otadi. Karimovning portret yaratish uslubi adabiy realizm va psixologik tahlilning uyg‘unlashgan namunasi sifatida e’tiborga molikdir.

Adabiy portret — bu shaxsning tashqi ko‘rinishi, ichki dunyosi, xarakteri, odatlari, hissiyotlari va qarashlarini adabiy vositalar orqali ifodalashdir. N. Karimov ijodida bu janr nafaqat qahramonlarni tasvirlash, balki ularning jamiyatdagi o‘rni, qadriyatlari va ruhiy kechinmalarini chuqur anglash vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu orqali yozuvchi shaxsiyat va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Karimov uslubining yana bir muhim jihatlaridan biri — realizm va hayotiylikdir. Personajlar hayotdan olingan, sodda va ishonarli. Monolog va ichki fikr qahramonning ichki ovozini ochib, portretga chuqurlik beradi. Metafora va ramzlar esa ba’zan tashqi belgilar orqali qahramonning ruhiy holatini aks ettiradi.Shuningdek, kontrast va qarama-qarshiliklar ham muhim vosita sifatida qo‘llanadi. Qahramon xarakteridagi ziddiyatlar portret orqali ochilib, ularni yanada jonli va ta’sirchan qiladi.Bu xususiyat yozuvchining badiiy tasvirda hayot haqiqatiga

sodiq qolishi, voqelikni bezamasdan, uni qanday bo‘lsa shunday aks ettirishga intilishida namoyon bo‘ladi. Qahramonlar idealizatsiya qilinmaydi, balki ularning kuchli va zaif tomonlari, ichki ziddiyatlari, ruhiy iztiroblari tabiiy holatda ochib beriladi. Shu orqali obrazlar sun’iylikdan xoli bo‘lib, o‘quvchiga yanada ishonarli va yaqin bo‘lib tuyuladi. Hayotiylik esa asardagi barcha unsurlar — voqea, makon, vaqt va muhit — bir-biri bilan uyg‘un holda, real hayot qonuniyatlariga mos tarzda tasvirlanishida ko‘rinadi. Qahramonlarning kundalik hayoti, ularning oddiy turmush tashvishlari, ijtimoiy muammolari va insoniy munosabatlari haqqoniy ifodalanadi. Bu jihat o‘quvchida “bu voqealar hayotda ham bo‘lishi mumkin” degan ishonchni uyg‘otadi.Bundan tashqari, realizm yozuvchiga jamiyatdagi muammolarni ochiq va ta’sirchan tarzda yoritish imkonini beradi. Hayotiylik esa ushbu muammolarni umumlashtirib emas, balki aniq obrazlar va konkret vaziyatlar orqali ko‘rsatishga xizmat qiladi. Natijada asar nafaqat badiiy qiymat kasb etadi, balki ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatga ham ega bo‘ladi. Shu bois realizm va hayotiylik uyg‘unligi yozuvchi uslubining asosiy tayanchlaridan biri sifatida muhim o‘rin egallaydi.

Naim Karimovning “Cho‘lpon” nomli ma’rifiy asarida Cho‘lpon shaxsiyati adabiy portret vositasida chuqur va ko‘p qatlamli tarzda ochib beriladi. Muallif Cho‘lponni faqat tarixiy shaxs yoki shoir sifatida emas, balki murakkab ruhiy dunyoga ega, zamon bilan ziddiyatda yashagan ijodkor sifatida tasvirlaydi.Asarda Cho‘lponning tashqi portreti qisqa, ammo ma’noli detallar orqali beriladi. Uning jiddiy nigohi, mulohazali qarashlari va sokin tabiati orqali ichki olamiga ishora qilinadi. Bu tashqi belgilar yozuvchi tomonidan ichki psixologik holatni ochish vositasiga aylantiriladi. Ya’ni portret faqat ko‘rinish emas, balki ruhiy holatning ifodasi sifatida xizmat qiladi. Asarda Cho‘lpon siymosi avvalo uning ruhiy kechinmalari orqali namoyon bo‘ladi. U millat dardini yuragidan o‘tkazgan, erkinlik va istiqlol g‘oyalari bilan yashagan ijodkor sifatida tasvirlanadi. Karimov portretni yaratishda ichki monolog, ruhiy tahlil va tafakkur oqimidan foydalanib, qahramon ongidagi iztirob, umid va qarama qarshiliklarni jonli ifodalaydi. Bu esa portretga psixologik chuqurlik bag‘ishlaydi. Adabiy portretning asosiy yuki esa psixologik tasvirga tushadi. Karimov Cho‘lponning ichki kechinmalarini — iztirob, izlanish, millat taqdiri uchun qayg‘u, ozodlikka intilish kabi tuyg‘ularni keng yoritadi. Qahramonning ichki monologlari, fikr oqimi va ruhiy ziddiyatlari orqali uning shaxsiyati jonli va harakatdagi holatda namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, uning zamon bilan kelisha olmasligi, ichki qarama-qarshiliklari portretning dramatik qatlamini kuchaytiradi.Shuningdek, portretda ijtimoiylik muhim o‘rin tutadi. Cho‘lpon shaxsiyati o‘z davrining siyosiy va madaniy muhitidan ajratilmaydi. U millat dardi bilan yashagan ziyoli, xalq taqdiri uchun qayg‘urgan ma’rifatparvar sifatida ko‘rsatiladi. Shu jihatdan portret individual emas, balki ijtimoiy mazmun kasb etadi. Yozuvchi uning qarashlari, e’tiqodi va ijodiy prinsiplarini jamiyat bilan bog‘liq holda ochadi. Ushbu asarda realizm va hayotiylik yaqqol seziladi. Cho‘lpon ideallashtirilmaydi, balki barcha murakkabliklari bilan, ba’zan ojiz, ba’zan qat’iyatli inson sifatida tasvirlanadi. Bu esa obrazni yanada ishonarli va ta’sirchan qiladi. Portret orqali shaxsning o‘sishi, iztirobi va ma’naviy kurashi bosqichma-bosqich ochiladi.Asarda Cho‘lpon shaxsiyati adabiy portretning psixologik, ijtimoiy va realistik qatlamlari uyg‘unligida tasvirlangan. Naim Karimov bu portret orqali nafaqat bir ijodkorning siymosini yaratadi, balki butun bir davrning ruhiy manzarasini ham aks ettiradi. Natijada Cho‘lpon obrazi o‘quvchi ongida tirik, iztirobli va ulug‘ ma’naviy shaxs sifatida gavdalanadi.Qo‘shimcha jihat sifatida aytish mumkinki, asarda Cho‘lpon shaxsiyati evolyutsion rivojlanishda ko‘rsatiladi. Ya’ni u bir xil holatda qolmaydi, balki tarixiy voqealar, ijtimoiy bosim va shaxsiy kechinmalar ta’sirida o‘zgarib boradi. Bu o‘zgarishlar portretning dinamikligini ta’minlab, qahramonni tirik va harakatdagi obraz sifatida gavdalantiradi.Bundan tashqari, Karimov Cho‘lpon portretida kontrast usulidan ham samarali foydalanadi. Bir tomondan, u nozik ruhli, lirizmga moyil ijodkor sifatida tasvirlansa, ikkinchi tomondan, qat’iyatli, ijtimoiy mas’uliyatni his qiladigan shaxs sifatida ochiladi. Shu qarama-qarshiliklar orqali obraz yanada mukammallashadi va hayotiy tus oladi. Yana bir muhim jihat — portretning tarixiylik bilan uyg‘unligidir. Cho‘lpon shaxsiyati o‘z davrining siyosiy-ijtimoiy muhitidan ajratilmagan holda tasvirlanadi. Uning kechinmalari,

qarashlari va ichki kurashlari o‘sha davr ziddiyatlari bilan bevosita bog‘liq holda ochiladi. Natijada portret nafaqat individual xarakter, balki butun bir tarixiy davrning badiiy ifodasiga aylanadi.Shuningdek, asarda ramziy va ma’naviy qatlam ham seziladi. Cho‘lpon obrazi ba’zan millat ramzi darajasiga ko‘tarilib, uning iztiroblari xalqning iztiroblari bilan uyg‘unlashadi. Bu esa portretga umumlashma xarakter bag‘ishlab, uni kengroq ma’noda talqin etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda,Naim Karimov ijodida adabiy portret janri alohida badiiy estetik va ilmiy ahamiyat kasb etadi. Yozuvchi ushbu janr orqali shaxsni faqat tashqi belgilar asosida emas, balki uning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, tafakkuri va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda kompleks tarzda tasvirlaydi. Karimov portretlarida psixologizm, realizm va hayotiylik ustuvor bo‘lib, ular qahramon xarakterini chuqur va ishonarli ochishga xizmat qiladi.Muallif adabiy portret yaratishda turli badiiy vositalardan — ichki monolog, psixologik tahlil, detal va ramziy ifodalardan samarali foydalanadi. Natijada obrazlar jonli, dinamik va ko‘p qatlamli ko‘rinish kasb etadi. Ayniqsa, qahramonlarning ichki ziddiyatlari, ruhiy kurashlari va ma’naviy izlanishlari portretning asosiy mazmuniy yadrosini tashkil etadi.Shuningdek, Karimov ijodida adabiy portret individual tasvirdan kengroq ma’noga ega bo‘lib, u ijtimoiy va tarixiy kontekst bilan uzviy bog‘lanadi. Qahramonlar orqali muayyan davr ruhi, jamiyat muammolari va insoniy qadriyatlar yoritiladi. Shu jihatdan adabiy portret nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki muhim ilmiy-tahliliy usul sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Karimov, N. O‘zbek adabiyoti va portret san’ati. Toshkent, 2005 yil.

2.Karimov, N. Adabiy portret va qahramon psixologiyasi. Toshkent, 2008 yil. 3.Raximov, S. Adabiy portret janrining nazariy asoslari. Toshkent, 2010 yil.

4. https://www.ziyouz.com/